

Ш. Ш. Рамазанов

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

УДК 94(477)341.317

КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКА НАСТУПАЛЬНА ОПЕРАЦІЯ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬК (січень — лютий 1944 р.)

Sh. Ramazanov

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute»*

Korsun-Shevchenkivs'ka Offensive of Soviet Troops (January — February 1944)

У статті автор розглядає одну з багатьох битв Другої світової війни, яка безпосередньо стосувалася звільнення території України від німецьких окупантів.

Ключові слова: Корсунь-Шевченківська наступальна операція, Друга світова війна, Правобережна Україна, Українські фронти.

The author considers one of the many battles of the Second World War, which had a direct bearing on the liberation of Ukraine from German invaders. Analyzes the planning and preparation by the Soviet command Korsun-Shevchenkivs'ka Operation Ukraine on the Right Bank.

Events this operation unfolded mainly in the region of the Dnieper near Kaniv. Consider in detail the conduct of the Soviet offensive and the counterattack of the German command, which sought to rescue the encircled troops.

The data of the Soviet and German historians regarding the loss of the German forces during the military operation.

The author concludes that, due to implementation of Korsun-Shevchenkivs'ka operations for the Soviet army has opened up new opportunities to further advance and the final liberation of Ukraine from Nazi invaders.

Keywords: Korsun-Shevchenkivs'ka offensive, World War II, Right-Bank Ukraine, Ukrainian fronts.

В статье автор рассматривает одно из многих сражений Второй мировой войны, которое имело непосредственное отношение к освобождению территории Украины от немецких оккупантов. Анализируется планирование и подготовка советским командованием Корсунь-Шевченковской операции на Правобережной Украине и ее значение для дальнейшего наступления и окончательного освобождения Украины от нацистских оккупантов.

Ключевые слова: Корсунь-Шевченковская наступательная операция, Вторая мировая война, Правобережная Украина, Украинские фронты.

У роки Другої світової війни Україна не раз ставала головною ареною бойових дій. Лише 1944 р. 5 із 12 стратегічних наступальних операцій безпосередньо стосувалися території України. Серед них — Корсунь-Шевченківська наступальна операція, яка багато значила для успішного завершення третього етапу битви за Дніпро й подальшого визволення Правобережної України.

Корсунь-Шевченківську наступальну операцію, одну зі значних операцій з оточення і знищення великого угруповання німецьких військ при визволенні України, провели війська 1-го і 2-го Українських фронтів під командуванням генералів армії М. Ф. Ватугіна та І. С. Конєва з 24 січня по 17 лютого 1944 р.

Планування й підготовка операцій радянських військ кампанії 1944 р. почалися з листопада 1943 р. й отримали назву «десяти сталінських ударів». Стратегічний наступ на Правобережній Україні визначався в зимовій кампанії 1943–1944 рр. та планувався другим [1, с. 99].

Координація дій військ покладалася на представників Ставки ВГК: 1-го та 2-го Українських фронтів — маршала Радянського Союзу Г. Жукова; 3-го та 4-го Українських фронтів — маршала Радянського Союзу О. Василевського.

Плани радянського Верховного Головнокомандування в Україні полягали в тому, щоб могутніми ударами розсікати оборону німців, оточувати й знищувати противника по частинах. Успішні бойові дії мали відновити контроль над важливими промисловими та сільськогосподарськими районами, відкрити шлях для наступу Червоної Армії на Балкани й Польщу.

Виходячи з цього плану, визволення Правобережної України розпочалося низкою фронтових наступальних операцій, що безпосередньо передували оточенню й знищенню німецьких військ у районі Корсунь-Шевченківського.

Війська 1-го Українського фронту, відбивши контрудари німців, що намагалися ліквідувати київський плацдарм радянських військ на Дніпрі, до середини січня 1944 р. вийшли в район Сарн, на підступи до Шепетівки й Вінниці.

Війська 2-го українського фронту відкинули противника від Дніпра більш ніж на 100 км і визволили Кіровоград.

Війська 3-го Українського фронту, визволивши Дніпропетровськ та Запоріжжя, просунулися від Дніпра на Захід до 100 км.

У середній течії Дніпра гітлерівським військам вдалось утриматися лише в районі Канева. Корсунь-Шевченківське угруповання німецьких військ, яке сформувалося тут, використовуючи сприятливу для оборони місцевість, утворило глибокий виступ, що вклинився в стик між 1-м і 2-м Українськими фронтами. Німецьке командування вперто обороняло цей виступ. Німці розраховували використати цю місцевість як плацдарм для організації наступу, маючи на меті відновити лінію фронту на західному березі Дніпра. Став-

ка Гітлера сподівалася, що вдасться сильними ударами скинути радянські війська з плацдармів на Дніпрі, зберегти багаті промислові й сільськогосподарські райони правобережної України та встановити зв'язок з кримським угрупованням своїх військ.

Виходячи з цього, німецьке командування зосередило на Правобережній Україні великі й найбільш боєздатні з'єднання і частини.

Радянським військам протистояли група армій «Південь» (командувач — генерал-фельдмаршал Манштейн) і група армій «А» (командувач — генерал-фельдмаршал Клейст), усього 93 дивізії, зокрема 18 танкових і 4 моторизовані, а також 2 моторизовані бригади [4].

Найсильніше танкове угруповання — до 10 дивізій — німці тримали в районі Умані та Кіровограда. Безпосередньо в Корсунь-Шевченківському виступі оборонялися його правофлангові з'єднання 1-ї танкової армії та флангові з'єднання 8-ї польової армії в складі 12 піхотних дивізій, однієї моторизованої бригади, кількох окремих танкових батальйонів і дивізіонів штурмових гармат.

Наземні війська істотно підсилювала авіація. Перед 1-м та 2-м Українськими фронтами діяв 4-й повітряний флот німців. У його складі було 450–500 бомбардувальників, 250–270 винищувачів і 230–270 літаків-розвідників [9, с. 11–12].

Гітлер будь-що прагнув утримати Правобережну Україну, добре розуміючи, що її втрата розірве стратегічний фронт німецьких військ і поставить під загрозу участь у війні союзників Німеччини — Румунії, Угорщини, Болгарії, Словаччини. Для реалізації воєнно-політичних планів наприкінці 1943 р. в Україні було зосереджено найпотужніші угруповання військ: понад 4 млн. військовослужбовців з обох сторін, 45 тис. гармат і мінометів, 4 тис. танків та майже 4 тис. літаків.

Ставка ВГК, плануючи великі наступальні операції, вжила масштабних заходів для посилення військ резервами, технікою, матеріально-технічними засобами. Наприклад, 1-й Український фронт у листопаді — грудні 1943 р. одержав 2 загальновійськові, 1 танкову армію та 2 окремих танкових корпуси. До початку наступу в Правобережній Україні на 1400-кілометровому фронті радянське командування розгорнуло 167 стрілецьких і 9 кавалерійських дивізій, 11 танкових та 8 механізованих корпусів.

На початок операції з оточення й знищення окупаційних військ на Правобережній Україні 1-й, 2-й, 3-й, 4-й Українські фронти склалися з 2406 тис. солдатів та офіцерів, 28654 гармат і мінометів, 2037 танків і САУ, 2600 літаків. З радянського боку до операції було додатково залучено 2-й Білоруський фронт, 47-у, 61-у, 70-у армії, 2-у, 4-у й 6-у танкові армії, 6-у повітряну армію. Для дій в Україні німці та їхні союзники мали 1760 тис. солдатів і офіцерів,

16 800 гармат і мінометів, 2200 танків, 1460 літаків. Було додатково перекинуто на південну ділянку фронту 40 дивізій і 4 бригади [4].

Окрім того, німецько-румунські війська в Криму склалися з до 195 тис. осіб, мали близько 3000 гармат і мінометів, до 150 танків та штурмових гармат, 148 літаків. Гітлерівське командування в першому кварталі 1944 р. підтягнуло 1-у угорську й 4-у румунську армії, 14 корпусних управлінь, 45 піхотних, гірськострілецьких, кавалерійських, 7 танкових дивізій, 8 бригад і велику кількість спеціальних частин із резервів [17].

Ліквідація Корсунь-Шевченківського виступу стала першочерговим завданням для 1-го і 2-го Українських фронтів, що розгортали загальний наступ для повного визволення Правобережної України. Виконати це завдання треба було якомога швидше, щоб не дати німецькому командуванню можливості укріпити оборонні позиції й посилити угруповання військ. Це змушувало радянське командування планувати й готувати операцію в стислі терміни.

При плануванні операцій фронтів у рамках стратегічної операції на Правобережній Україні Сталін погодився на оточення великих німецьких угруповань. Наприкінці жовтня 1943 р. оформився задум оточити німецькі угруповання шляхом з'єднання 1-го та 2-го Українських фронтів у районі станції Христинівка, або 2-го та 3-го Українських фронтів — у районі Апостолового. Згодом пріоритетним став перший варіант.

Спочатку Ставка ВГК вважала за необхідне зосередити зусилля на ніколко-криворізькому напрямку, однак на кінець року задум змінився завдяки успішним діям 1-го Українського фронту. За уточненим планом, війська 1-го та 2-го Українських фронтів мали розгромити основні сили групи армій «Південь», при цьому оточивши угруповання німців на Корсунському виступі.

Відповідно до вказівок Ставки ВГК, 1-й Український фронт 24 грудня 1943 р. завдав головного удару на Вінницю, а допоміжних — на Рівне та Христинівку. В історіографії ця операція (24.12.1943–14.01.1944) отримала назву Житомирсько-Бердичівської [17, с. 251–260].

Після ретельного аналізу початкових дій, що переконало радянське командування в їхній успішності, було вирішено розширити рамки операції, залучивши війська 2-го Українського фронту.

Операція 2-го Українського фронту (05–16.01.1944) в історіографії отримала назву Кіровоградської [2, с. 261–270].

1-му та 2-му Українським фронтам довелося здійснити велике, складне й важке перегруповання військ. Головні сили, що діяли на лівому крилі, у районі Кіровограда, зокрема 5-у гвардійську танкову армію, передбачалося непомітно перекинути на північ і підготувати для завдання удару в дуже несприятливих погодних умовах.

Наступ радянських військ на Правобережній Україні почався в січні 1944 р. Як результат удару 2-го Українського фронту на кіровоградському напрямку й наступу військ 1-го Українського фронту на південний захід від Києва було здійснено глибокий охват флангів німецького угруповання, що діяло в районі Корсунь-Шевченківського. Цей район заходив у розташування радянських військ великим виступом, вершина якого досягала Дніпра біля Києва. Основа виступу мала 130 км завширшки, а площа становила близько 10 тис. кв. км [10, с. 53].

Корсунь-Шевченківська операція розгорталася переважно в цьому районі. Німці надзвичайно вперто утримували Корсунь-Шевченківський плацдарм, розраховуючи використати його для завдання флангових ударів по військах 1-го та 2-го Українських фронтів, щоб перешкодити їх з'єднанню.

12 січня Ставка ВГК поставила перед 1-м та 2-м Українськими фронтами завдання зустрічними ударами під основу Корсунь-Шевченківського виступу оточити й знищити угруповання, яке оборонялося. Початок наступу було визначено так: 2-му Українському фронту — 25 січня, 1-му Українському фронту — 26 січня. Різниця зумовлювалася відстанню, яку мали подолати ударні угруповання до Звенигородки [9, с. 13].

Відповідно до завдання командування й штаби фронтів розробили плани проведення операції, які схвалювала Ставка.

Розпочинаючи наступ 24 грудня 1943 р., війська 1-го Українського фронту до 12 січня 1944 р. просунулися вперед на 200 км і перекрили основні шляхи відходу німців.

Еріх фон Манштейн, характеризуючи ситуацію, яка склалася на момент його прибуття до штабу групи армій «Південь», у книзі «Програні перемоги», написав: «...великі сили ворога... здійснили прорив на північно-західній ділянці виступаючого уперед відрізка фронту, який все ще повинні були утримувати внутрішні фланги 1-ї танкової армії і 8-ї армії на Дніпрі вище від Черкас ... Їм вдалося просунути так далеко на Захід, що вони змогли з'єднатися з частинами, що прорвали фронт 1-ї танкової армії з Північного Заходу у напрямку Звенигородки. Таким чином, описаний виступ був відрізаний, а з ним і 42-й корпус 1-ї танкової армії і 11-й корпус 8-ї танкової армії» [12, с. 520].

38-а армія 1-го Українського фронту ще 6 січня оволоділа районом Липовець — Ільїнци — Жашків. Це створило в оперативному шикуванні німецьких військ 80-кілометровий розрив. До 12 січня війська 1-го Українського фронту вийшли на підступи до Жмеринки й Умані. З'єднання 27-ї армії та 5-й гвардійський танковий корпус прорвалися у район Звенигородки. Це дало можливість перерізати комунікації з'єднань противника, які оборонялися на кавнівському виступі [3].

Група армій «Південь» вживала всіх можливих заходів для локалізації розриву і звільнення оточених корпусів. Командування групи армій «Південь» дало наказ: обидва корпуси — корпус зі складу 1-ї танкової армії з заходу та корпус зі складу 8-ї армії з півдня атакували у фланг і тил радянські війська, які оточили 42-й та 11-й корпуси. Завдання ударних груп, за твердженням командувача групи армій «Південь» Е. Манштейна, «полягала в тому, щоб спочатку відрізати тилові комунікації численних ворожих з'єднань, а потім ліквідувати їх концентричними ударами» [12, с. 522]. 11–14 січня 1944 р. з районів Вінниці та Умані розпочався німецький контрнаступ, у результаті якого біля Тального, Звенигородки вдалося відкинути радянські війська на 40–50 км. Потрапили в оточення 136-а й частини 167-ї стрілецьких дивізій, 6-а механізована бригада зі складу 5-го гвардійського танкового корпусу [4].

Таким чином, на середину січня 1944 р. основні завдання з оточення та знищення німецьких військ у районі Умані не було виконано. Німці утримували виступ у районі Корсунь-Шевченківського. До того ж наступальні можливості обох українських фронтів істотно послабилися. Ударні угруповання розпоршились, між арміями виникли незайняті ділянки. Ставка ВГК директивою № 22006 від 12 січня 1944 р. лише уточнила завдання фронтів, суть яких полягала в оточенні та знищенні ворожого угруповання на корсунь-шевченківському виступі шляхом одночасних ударів військ фронтів під основу і з'єднання їх у районі Шполи [5].

Командування 1-го та 2-го Українських фронтів правильно обрало напрямки головних ударів та перегрупувало війська, що дало змогу прорвати оборону німців в основі виступу, а танковим арміям наступати назустріч одному на Звенигородку.

Розпочали наступ війська 2-го Українського фронту. У плані 2-го фронту враховувалося, що після Кіровоградської операції територію на захід від Кіровограда найбільш щільно займали німецькі війська. Було вирішено головний удар завдати на північ від Кіровограда суміжними флангами 4-ї гвардійської і 53-ї армій, військами 14 стрілецьких дивізій за підтримки головних сил авіації фронту й, прорвавши оборону німців на ділянці Вербівка — Василівка, розвивати наступ на Шполу й Звенигородку. На цьому етапі операції головну роль було відведено танковим арміям.

5-у гвардійську танкову армію, що мала в складі 205 танків, планувалося ввести в бій у смузі 53-ї армії. Її завданням було, розвиваючи наступ, вийти в район Шполи й захопити Звенигородку. З'єднавшись у цьому районі з рухомими військами 1-го Українського фронту, вона мала разом з ними створити зовнішній фронт оточення.

4-а гвардійська армія, розвиваючи наступ у загальному напрямку на Шпо-

лу, мала у взаємодії з 52-ю армією й резервами фронту створити внутрішній фронт оточення.

Окрім головного удару, передбачалося завдати два допоміжних: 5-ю і 7-ю гвардійськими арміями в районі на захід від Кіровограда і 52-ю армією — в напрямку Малого Старосілля й Городища. Ці удари призначалися для відвернення сил і уваги німців від напрямку головного удару радянських військ.

3 району на південний схід від Білої Церкви в напрямку Звенигородки мало наступати ударне угруповання 1-го Українського фронту в складі 40-ї армії під командуванням П. Ф. Жмаченка, 27-ї армії під командуванням С. Г. Трофименка та 6-ї танкової армії під командуванням А. Г. Кравченка. Остання отримала завдання розвивати наступ і завершити оточення німецького угруповання у районі Звенигородки.

5-й гвардійський Донський кавалерійський корпус планувалося тримати в резерві, щоб використати його у взаємодії з 5-ю гвардійською танковою армією для удару по тилах курсунь-шевченківського угруповання німців [9, с. 14].

Однак, зважаючи на брак танків у 2-му Українському фронті для розвитку наступу в глибині радянське командування було змушене ввести в коридор прориву 5-й Донський кавалерійський козацький корпус у складі трьох дивізій.

Наступ головних сил 53-ї та 4-ї армій розпочався 25 січня 1944 р. Відповідно до плану, 26 січня за підтримки 2-ї повітряної армії розпочав наступати 1-й Український фронт.

Оборону німців проривали на 27-кілометровій ділянці фронту між Тинівкою і Ківшуватим: 40-а армія на ділянці Тинівка — Косяківка (ширина 17 км), 27-а армія на ділянці Косяківка — Ківшувате (10 км). Незважаючи на складну ситуацію на цій ділянці проведення операції, передові частини 5-ї гвардійської та 6-ї танкових армій прорвалися до Звенигородки. 28 січня 1944 р. зустрілися танкісти 1-го та 2-го фронтів. До 3 лютого війська 27-ї армії 1-го Українського фронту, 4-ї гвардійської армії, 52-ї армії та 5-го гвардійського кавалерійського корпусу 2-го українського фронту створили суцільний внутрішній фронт оточення німецько-фашистських військ на північ від лінії Звенигородка — Шпола [5]. В результаті цієї операції радянські війська затисли в кільце 11-й німецький армійський корпус генерал-лейтенанта Штеммермана та 42-й армійський корпус генерала Маттенклота. В оточенні опинилися піхотні дивізії: 112-а генерал-майора Ліба, 88-а полковника Бермана, 82-а генерал-майора Гейне, 72-а полковника Хонна, 167-а генерал-лейтенанта Трайнберга, 168-а генерал-майора Шмідт-Гоммера, 57-а генерал-майора Дарлиця, 332-а генерал-лейтенанта Шеффера, 213-а охоронна дивізія генерал-лейтенанта Гешена, танкова дивізія СС «Вікінг» генерал-майора Гіллі і

мотобригада СС «Вавілонія» майора Ліпперта. Чисельність оточених військ противника досягла 70–80 тис. солдат і офіцерів [15, с. 80].

Німецьке командування, як цього можна було чекати, організувало відчайдушні контратаки, щоб не допустити оточення. Війська 2-го Українського фронту — 4-у гвардійську армію і 53-ю армію, що вклинилися в оборону німців, було контратаковано з двох напрямків. З півночі біля села Капітанівки наступало близько 50 німецьких танків, а з півдня, з району Златополя — 100 танків. Особливо жорстокі бої йшли за місто Шполу, яке було важливим пунктом оборони німців.

Щоб уникнути даремного кровопролиття і знищення такої великої кількості людей, радянське військове командування 8 лютого 1944 р. пред'явило командуванню оточених військ ультиматум, у якому пропонувалося негайно припинити бойові дії. Ультиматум німці відхилили [7, с. 32–33].

Для остаточного знищення оточених дивізій противника на небезпечні ділянки з інших напрямків фронту підвели стрілецькі, танкові війська, артилерію, інженерні частини. Керівництво військами, які мали брати участь у знищенні ворога, було покладено на командувача 2-м Українським фронтом Конєва з підпорядкуванням йому 27-ї армії 1-го Українського фронту під командуванням Трофименка.

Після відхилення ультиматуму радянські війська почали генеральний наступ.

У ході боїв на завершальному етапі цієї операції радянські війська зайняли дуже важливі укріплені вузли оборони: Корсунь-Шевченківський, Вільшанку, Городище, Вербівку, Петропавлівку, Орловець, Мліїв, Завадівку, Деренківець, Таганчу, Голяки, Янівку, Виграїв, Стеблів, Шедерівку, залізничні станції Валяву, Завадівку, Сотники.

Звичайно, німці відчайдушно намагалися врятувати оточене угруповання. З 5 лютого вони робили спроби прорвати ззовні кільце оточення на південь від Звенигородки. Вони стягнули з інших ділянок фронту в район на захід і південний захід від Звенигородки 8 танкових дивізій, озброєних переважно танками типів «Тигр», «Пантера» і самохідними гарматами типу «Фердинанд», а також декілька піхотних дивізій. У цьому районі, окрім того, було зосереджено понад 600 бомбардувальників, винищувачів і транспортних літаків. Це дало німцям змогу ціною великих втрат на південь від Звенигородки вклинитися на незначній території в бойові порядки радянських військ. Однак, зустрівши рішучий опір, вони так і не змогли надати допомогу оточеному угрупованню.

За час боїв з 5 по 18 лютого війська 2-го Українського фронту знищили 329 німецьких літаків, з них 179 транспортних трьохмоторних літаків «Ю-52», понад 600 танків і 374 гармати [15, с. 82–83], 269 мінометів, 900

кулеметів. За той самий час війська 2-го Українського фронту захопили: літаків — 41, танків — 116, бронемашин — 32, гармат різного калібру — 618, самохідних гармат — 51, мінометів — 267, кулеметів — 789, автомашин — 10 тис., тягачів — 127, протигазів — 39 200, паровозів — 7, вагонів і цистерн — 415, складів з боєприпасами та іншим військовим майном — 64. Було взято в полон 18 200 солдат і офіцерів противника [7, с. 35]. Лише з 5 по 18 лютого німецькі війська втратили до 20 тис. солдат і офіцерів убитими [15, с. 83].

Проте дані радянської історіографії різуче відрізняються від німецьких даних про кількість оточених і загиблих під час Корсунь-Шевченківської операції. Наприклад, у фундаментальній праці «Історія Української РСР» зазначено: «17 лютого залишки ворожих сил зробили останню відчайдушну, але марну спробу вирватися з оточення. Наступного дня були ліквідовані його останні розрізнені групи, що ховалися по лісах і ярах. Понад 18 тис. фашистських солдат і офіцерів було взято в полон, основна маса оточених німецьких військ кількістю до 55 тис. чоловік загинула» [8, с. 332].

У виданні «Советский Союз в годы Великой Отечественной войны. 1941–1945» теж сказано: «Розв'язка настала 17–18 лютого. Ворог зробив останню спробу вирватися з оточення, але безуспішно», де також наведено таку саму кількість загиблих і полонених [14, с. 453].

Повідомлення Радянського інформбюро містить дещо інші цифри: загиблих — 52 тис., полонених — 11 тис. [15, с. 82]. Проте стало відомо, що частині німецьких військ вдалося вирватися з полону. Командувач групи армій «Південь» Е. Манштейн у мемуарах «Програні перемоги» написав: «28 лютого ми вже знали, що з котла вийдуть 30–32 тис. військових, ... враховуючи, що в оточенні перебували шість дивізій та одна моторизована бригада, слід вважати, що ця кількість становила основну частину діючих військ» [12, с. 523]. Однак із цим твердженням Е. Манштейна не погоджується Ф. Левітас. У книзі «Друга Світова війна: Український вимір» він пише: «Не відповідає істині твердження фельдмаршала Манштейна про підсумки битви під Черкасами, яке він навів у книзі “Втрачені перемоги” ... (за підрахунками німецького командувача групи армій “Південь”, в оточенні опинилося 54 тис. осіб). Отже, німецькі втрати, за Манштейном, становили 12–14 тис. солдат та офіцерів» [11, с. 231–232]. На думку Ф. Левітаса, такі цифри занижені.

Дослідник Корсунь-Шевченківської операції А. Сало вказує, що в таборах під Уманню після прориву кільця оточення перебувало близько 30 тис. німецьких військових, втрати радянської сторони в цій операції становили: загиблими — 24 286 осіб, пораненими — 55 902 особи [13, с. 14].

В статті «Німецькі війська у Корсунь-Шевченківській операції 1944 р.: сучасні історіографічні дослідження» П. Степенькіна пише: «Згідно з оператив-

ними зведеннями XI-го армійського корпусу від 23 лютого перед початком прориву на 16 лютого в оточенні було 45 тис. воїнів; з котла було вивезено 3890 поранених, у котлі залишалось 2100 поранених. Наводячи дослідження Д. Е. Неша та Ф. К. Грубера, що на 16 лютого було в оточенні від 49 до 52 тис. німецьких військових, автор робить висновок: оскільки за німецькими даними кількість військ в оточенні перед проривом була від 45 до 52 тис., більш достовірними є дані саме оперативного зведення XI армійського корпусу від 23 лютого, тобто в оточення потрапило не більше 45 тис. вояків» [16].

Після завершення операції німецьке командування також вважало, що німецькі війська не зазнали поразки в Корсунь-Шевченківській операції, адже тисячам воїнів вдалося вийти з оточення.

В одному з листів до солдатів XI і XXXXII армійських корпусів від 19 лютого 1944 р. говорилося: «Росіяни своєї мети не досягли! Хоч на весь світ сказали, що знищено 10 дивізій і вбито 50 тисяч» [16].

Таким чином, найбільш дискусійним в історії Корсунь-Шевченківської операції досі залишаються питання: скільки німецьких солдат і офіцерів вийшло з оточення, які втрати німецької сторони.

Однак усі білі плями, які нам залишила історіографія, неузгодженості в оцінці подій, навіть те, що завдання, які стояли перед радянськими військами в Корсунь-Шевченківській операції, радянському командуванню не вдалося виконати повністю, — усе це не змінює оцінки цієї операції як визначної перемоги Червоної Армії. Цю операцію по праву можна вважати однією з видатних операцій 1-го і 2-го Українських фронтів з оточення та знищення великого угруповання вермахту в роки Другої світової війни. В результаті Корсунь-Шевченківської операції німців остаточно відкинули від Дніпра. Надії німецького командування на утримання Дніпровського плацдарму в Україні не справдилися. А радянському командуванню перемога в цій битві дала нові можливості для подальшого наступу й остаточно визволити Україну від німецьких окупантів.

1. Бешанов В. В. Десять сталинских ударов / Бешанов В. В. — М. : АСТ, Мн. : Харвест, 2005. — 768 с.

2. Грицюк В. Весняний наступ Українських фронтів / В. Грицюк, О. Лисенко // Віче. — 2014. — № 5. — С. 36–39.

3. Грицюк В. Корсунь-Шевченківський — ключ до визволення Правобережної України / В. Грицюк, О. Лисенко // Віче. — 2014. — № 1–2. — С. 42–44.

4. Грицюк В. М. Найбільша воєнна операція на українських теренах (до 70-річчя вигнання нацистських окупантів з України) / В. М. Грицюк, О. Є. Лисенко // Український історичний журнал. — 2014. — № 5. — С. 4–21.

5. Грицюк В. Операція з оточення на Правобережній Україні: 1941–1943 / В. Грицюк // Краєзнавство. — 2011. — № 2. — С. 97–105.

6. Грылев А. Н. За Днепром // Грылев А. Н. — М. : Воениздат, 1963. — 226 с.

7. Захаров М. В. Шлях до Перемоги / М. В. Захаров // Корсунь-Шевченківська битва / Ред. кол. М. В. Захаров, В. Я. Сіробаба, О. Л. Стешенко та ін. — К. : Політвидав України, 1974. — 293 с.

8. Історія Української РСР. — Т. 7. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу. — К. : Наукова думка, 1977. — 536 с.

9. Конев І. С. В нестримному пориві / І. С. Конев // Корсунь-Шевченківська битва / Ред. кол. М. В. Захаров, В. Я. Сіробаба, О. Л. Стешенко та ін. — К. : Політвидав України, 1974. — 293 с.

10. Кром М. Г. Кіровоградська наступальна операція 1944 р. / М. Г. Кром // Україна в полум'ї війни: 1941–1945. — К. : Україна, 2005. — 560 с.

11. Левітас Ф. Л. Друга Світова війна: Український вимір / Левітас Ф. Л. — К. : Новий час, 2012. — 272 с.

12. Манштейн Э. Проигранные победы. Личные записки генерала вермахта / Манштейн Э. — М. : Центрполиграф, 2009. — 575 с.

13. Сало А. Я. Застосування військ (сил) в операції на оточення (за досвідом Корсунь-Шевченківської операції 1944 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. 20.02.22. Військова історія / Сало А. Я. — К., 2005. — 20 с.

14. Советский Союз в годы Великой Отечественной войны, 1941–1945. — М. : Наука, 1978. — 713 с.

15. Сообщение Советского Информбюро. Январь-июнь 1944 года. — Т. 6. — М. : Изд-во Совинформбюро, 1944. — 296 с.

16. Степенькіна П. Я. Німецькі війська у Корсунь-Шевченківській операції 1944 р.: Сучасні історіографічні дослідження / П. Я. Степенькіна // Історія України: Маловідомі імена, події, факти. — Вип. 26. — 2005. — С. 108–120.

17. Хруленко І. П. Житомирсько-Бердичевська наступальна операція 1943–1944 рр. / І. П. Хруленко // Україна в полум'ї війни: 1941–1945. — К. : Україна, 2005. — 560 с.

1. Beshanov V. V. Desjat' stalinskih udarov / Beshanov V. V. — М. : AST, Мн. : Harvest, 2005. — 768 с.

2. Hrytsiuk V. Vesniani nastup Ukrainskykh frontiv / V. Hrytsiuk, O. Lysenko // Viche. — 2014. — № 5. — С. 36–39.

3. Hrytsiuk V. Korsun-Shevchenkivskiy — kliuch do vyzvolennia Pravoberezhnoi Ukrainy / V. Hrytsiuk, O. Lysenko // Viche. — 2014. — № 1–2. — С. 42–44.

4. Hrytsiuk V. M. Naibilsha voienna operatsiia na ukrainkykh terenakh (do 70-richchia vyhnannia natsyystskykh okupantiv z Ukrainy) / V. M. Hrytsiuk, O. Ie. Lysenko // Ukrainkyi istorychnyi zhurnal. — 2014. — № 5. — С. 4–21.

5. Hrytsiuk V. Operatsiia z otocennia na Pravoberezhnii Ukraini: 1941–1943 / V. Hrytsiuk // Kraieznavstvo. — 2011. — № 2. — С. 97–105.

6. Grylev A. N. Za Dneprom // Grylev A. N. — М. : Voenizdat, 1963. — 226 с.

7. Zakharov M. V. Shliakh do Peremohy / M. V. Zakharov // Korsun-Shevchenkivska bytva / Red. kol. M. V. Zakharov, V. Ia. Sirobaba, O. L. Steshenko ta in. — К. : Polityvdav Ukrainy, 1974. — 293 с.

8. Istoriiia Ukrainoi RSR. — Т. 7. Ukrainska RSR u Velykii Vitshyznianiі viini Radian-skoho Soiuзу. — К. : Naukova dumka, 1977. — 536 с.

9. Koniev I. S. V nestrymnomu porivі / I. S. Koniev // Korsun-Shevchenkivska bytva / Red. kol. M. V. Zakharov, V. Ia. Sirobaba, O. L. Steshenko ta in. — К. : Polityvdav Ukrainy, 1974. — 293 с.

10. Krom M. H. Kirovohradska nastupalna operatsiia 1944 r. / M. H. Krom // Ukraina v polum'і viiny: 1941–1945. — К. : Ukraina, 2005. — 560 с.

11. Lievitas F. L. Druha Svitova viina: Ukrainskyi vymir / Lievitas F. L. — K. : Novyi chas, 2012. — 272 s.
12. Manshtejn Je. Proigrannye pobedy. Lichnye zapiski generala vermahta / Manshtejn Je. — M. : Centrpoligraf, 2009. — 575 s.
13. Salo A. Ia. Zastosuvannia viisk (syl) v operatsii na otochennia (za dosvidom Korsun-Shechenkivskoi operatsii 1944 r.): Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. 20.02.22. Viiskova istoria / Salo A. Ia. — K., 2005. — 20 s.
14. Sovetskij Sojuz v gody Velikoj Otechestvennoj vojny, 1941–1945. — M. : Nauka, 1978. — 713 s.
15. Soobshhenie Sovetskogo Informbjuro. Janvar'-ijun' 1944 goda. — T. 6. — M. : Izdvo Sovinformbjuro, 1944. — 296 s.
16. Stepenkina P. Ia. Nimetski viiska u Korsun-Shechenkivskii operatsii 1944 r.: Suchasni istoriohrafichni doslidzhennia / P. Ia. Stepenkina // Istoriiia Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty. — Vyp. 26. — 2005. — S. 108–120.
17. Khrulenko I. P. Zhytomyrsko-Berdychevska nastupalna operatsiia 1943–1944 rr. / I. P. Khrulenko // Ukraina v polum'i viiny: 1941–1945. — K. : Ukraina, 2005. — 560 s.

V. G. Ilyin

Харківський національний медичний університет

УДК 614(091)(477.54)«1943/1947»

ВІДБУДОВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ХАРКОВІ (1943–1947 рр.)

V. Ilyin

Kharkiv National Medical University

The Recovery of Helthcare in Kharkiv (1943–1947)

У статті проаналізовано втрати, яких німецькі окупанти завдали медичній мережі Харкова, динаміку відновлення лікувальних закладів, умови надання медичної допомоги в перші повоєнні роки, методи відбудови.

Ключові слова: радянський Харків, охорона здоров'я, повоєнна відбудова, недільники, шефство над пораненими, санітарна очистка.

The article considers ways and analyzes dynamics of the recovery process of the Kharkiv healthcare. The author found that namely during the considered period a long-term problem of uneven zoning of the Kharkiv medical network emerged. It happened because of a placement of medical facilities in adapted buildings and casual places and due to the fixation of such irrational and awkward condition by a rapid growth of the urban population. On the base of specific examples the author shows general features of the post-war recovery in Soviet Ukraine such as mass and mobilizing character of measures for the city reconstruction; attempt of authorities not only use and encourage a voluntary work of city residents in a